

УДК [34.09]

Регуш Андрій Васильович –

кандидат медичних наук,

завідувач відділенням Київської міської клінічної лікарні №1

Andrii V. Rehus –

candidate of medical sciences,

head of the unit at Kyiv Local Clinical Hospital No. 1

(121 Kharkivske Shosse, Kyiv, 02091, Ukraine)

Теоретична характеристика психолого-криміналістичного профілю особи невідомого злочинця

У статті проаналізовані досягнення зарубіжних науковців та працівників правоохоронних органів, задіяних у розробці методу профілювання, розкрита теоретична характеристика психологічного криміналістичного профілю особи невідомого злочинця та встановлено застосування даного методу на практиці.

Ключові слова: особа, злочинець, метод профілювання, пошуковий портрет злочинця, психолого-криміналістичний профіль злочинця.

В статье проанализированы достижения зарубежных ученых и сотрудников правоохранительных органов, задействованных в разработке метода профилирования, раскрыта теоретическая характеристика психологического криминалистического профиля личности неизвестного преступника и установлено применение данного метода на практике.

Ключевые слова: личность, преступник, метод профилирования, поисковый портрет преступника, психолого-криминалистический профиль преступника.

A.V. Regush Theoretical Characteristics of Psychological-Criminalistic Profile of an Unknown Criminal

In recent years, political instability and the unsatisfactory state of the economy have led to complications of the crime situation in Ukraine. So, starting from 2014 crime rates constantly rise, indicating a need to improve the quality of investigation by successful developments and implementation in practice of new law enforcement tools of investigation of criminal offenses. In search of the latter, it is advisable to draw attention to the experience of advanced countries with a high rate of disclosure of crimes. Among forensic methods that have proven effective over the past decades and have been used successfully in the United States and Western Europe, the creation deserves detailed study of psychological and forensic profile persons unknown perpetrator, or, in other words, profiling.

Profiling is a tool by which one can identify the type of person of an unknown offender who most likely committed a particular crime. Significant investigation findings on physical, mental and emotional health, intelligence, appearance, gender, age, race, nationality, membership of a particular social group, behavior, habits, occupation, location, etc. are based on an analysis of the place and time of the crime, the victim, the modus operandi, and the signature of the offender, as well as on the basis of other characteristic features of the offense as such. The purpose of the simulation is, firstly, to help law enforcement agencies to narrow down the suspects, and, secondly, to develop further interrogation tactics and the course of conduct of the prosecution in court proceedings. Given the nature of the profiling, the most effective is its use in the investigation of serial and mass murder, arson and bombings, acts of terrorism and cyber crimes and other criminal offenses, when using traditional methods can not be set suspects.

Profiling an unidentified offender is a relatively new method of disclosing criminal offenses. Distributed in countries of Western Europe and the United States of America, in Ukraine it only in recent years began to attract the attention of domestic scholars and was usually considered within the framework of legal psychology.

Thus, the study of this young but promising alternative method of investigation is at an early stage and requires thorough research to understand the mechanism of its action.

Keywords: *personality, criminal, profiling method, search portrait of the criminal, psychological and criminal profile of the criminal.*

Постановка проблеми. Ганс Гросс у своїй фундаментальній праці виклав революційне твердження про те, що слідчому необхідно навчитись мислити як злочинець, глибоко проникати в мотивацію злочинця для того, щоб зрозуміти його поведінку, а відтак реконструювати події, що відбувались до, під час та після скоєння злочину. Таке положення відкрило можливість вченим-криміналістам, кримінологам, психологам вивчати особистість злочинця з позиції відношення самого злочинця до скоюваного ним діяння. А поява такого криміналістичного методу як профілювання особи невідомого злочинця дало змогу акумулювати раніше накопиченні знання про мотивацію, поведінку та інші характерні риси особистості злочинця та інтерпретувати їх для цілей розкриття злочину та розшуку винної особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні, серед зарубіжних науковців та працівників правоохоронних органів, задіяних у розробці та практичному застосуванні методу профілювання, варто звернути увагу на роботи Л. Елісон (Alison L.J.), Б. Тюрвея (Turvey B.), Р. Хейзелвуда (Hazelwood R.R.), А. Дейвіс (Davies A.), Р. Ресслера (Ressler R.K.), Дж. Дугласа (Douglas J.E.), Д. Кантера (Canter D.V.), А. Берджес (Burgess A.E.). На теренах незалежної України можливість використання методу профілювання при розслідуванні певної категорії злочинів лише нещодавно почало привертати увагу вітчизняних науковців та практичних працівників правоохоронних органів. Серед них можна виділити Г. Гетьман, І. Охріменко, Н.Т. Жерж, А.В. Старушкевич, Т.А. Новогребелець, Є. А. Пальваль, В.Ю. Шепітько, С.О. Шевцов, А.І. Тимошенко, С.М. Лозова, Ю.С. Іванова.

Невирішені раніше проблеми. Однак, не зважаючи на такий підвищений інтерес науковців до вивчення питання складання профілю особи невідомого злочинця та його значення у слідчій практиці, деякі аспекти і досі є недостатньо дослідженими, або взагалі залишаються поза їх увагою. Дослідження історії

розвитку та становлення методу створення профілю особи невідомого злочинця має не лише теоретичне, але і велике практичне значення, яке полягає в розумінні міждисциплінарного характеру цього методу та проблем, які цей характер породжує. Оскільки розробка теоретичної та методологічної бази для цілей профілювання входить до предметів дослідження наук кримінології, криміналістики, юридичної психології, психіатрії, психопатології, бехівіористики, судової медицини та психіатрії, то, як правило, кожна із зазначених галузей знань розглядає дане питання під різними кутами зору та в обсязі, що не виходить за межі її компетенції. Це призводить до відсутності уніфікованої термінології, єдності в поглядах на обсяг інформації про особу невідомого злочинця, що складає профіль, а також до розбіжностей у підходах до складання профілю, визначенні його предмету, об'єкту, мети, завдань та сфери застосування.

Мета статті – розкрити теоретичну характеристику психолого-криміналістичного профілю особи невідомого злочинця.

Виклад основного матеріалу. До питання про термінологічні розбіжності варто зазначити, що, здебільшого, вибір терміну вказує на те, у площині якої галузі знань досліджувалось питання розробки та використання профілю особи невідомого злочинця. Так, наприклад, криміналісти тяжіють до використання термінів «психолого-криміналістичний портрет невстановленого злочинця», «психолого-криміналістична характеристика злочинця», «криміналістичний портрет» тощо. Усі вони, через використання слова «криміналістичний», вказують на мету створення профілю особи невідомого злочинця – ідентифікація та розшук правопорушника, а також на характер інформації, який такий профіль включає. Через це як синонім ще використовується термін «пошуковий портрет злочинця». У той же час юридичні психологи, психіатри, бихевіористи, роблячи акцент саме на вивченні особи злочинця, його внутрішнього світу та мотивації, адоптували термін «психологічний портрет

невстановленого злочинця» або «психологічний портрет злочинця».

У цьому контексті варто зазначити, що зарубіжні вчені та практики, які мають значно більший досвід у дослідженні та застосуванні профілю особи невідомого злочинця, також користуються розрізною термінологією: «behavioral profiling», «crime scene profiling», «criminal personality profiling», «offender profiling», «psychological profiling», «criminal investigative analysis», «investigative psychology», «criminal profiling», «crime scene analysis», «sociopsychological profiling», «criminological profiling». Найбільш вживаним є термін, запроваджений у 1970-х рр. агентами ФБР, «offender profiling», що перекладається українською як «профілювання правопорушника» або «характеризація правопорушника». Варто зазначити, що термін «профілювання правопорушника» («offender profiling») вживається в широкому значенні, оскільки у США профілювання можливе не лише для цілей кримінального судочинства, але також і для цивільного. У даній статті ми використовуватимемо терміни «психолого-криміналістичний профіль особи невідомого злочинця», «профіль особи невідомого злочинця», «профіль» як синоніми, а також «профілювання особи невідомого злочинця» та «профайлер». Обґрунтування вибору даної термінології наводимо нижче.

Так, наприклад, О. Анфіногенов та його послідовники, використовують термін «психологічний портрет невідомого злочинця», під яким розуміють результат психолого-криміналістичного метода пізнання кримінальної події (портретування), орієнтованого на виявлення комплексу відомостей про індивідуальні ознаки та особливості особи суб'єкта злочину, що проявились у сукупності обставин та слідах злочинної діяльності, та особа описується в термінах її стійкого психологічного та громадянського стану [1].

Однак, як зазначає Г. Гетьман, такі визначення не розкривають цілей побудови профілю особи невідомого злочинця, оскільки зосередження уваги лише на статево-вікових та соціально-демографічних ознаках не сприяє виокремленню змістовної інформації щодо особи злочинця [2, с. 175].

Інші вчені, наприклад Л. Іжніна та Д. Рязанова, також використовують термін «психологічний портрет особи невідомого злочинця», однак розглядають його у більш широкому значенні та розуміють його як сукупність відомостей про невідомого злочинця, що має пошукове значення, і включає в себе вік, зовнішні дані, соціальний стан, професійну належність, стан здоров'я, звички, інформацію про будь-які факти біографії злочинця тощо [3, с. 234].

Проте, з точки зору криміналістики сам термін «психологічний портрет» не повною мірою відображає суть даного методу. Г. Гетьман пропонує розрізняти поняття «психологічний профіль» та «психологічний портрет». Дослідивши етимологію слів «профіль» та «портрет», науковець зазначає, що слово «профіль», яке походить від італійського «profilo», перекладається як вид збоку; контур, обрис (окреслення); а слово «портрет», запозичене з французької «portrait» (старофранцузька – «portraire»), означає відтворювати будь-що риса в рису. Таким чином терміни «психологічний портрет особи», «психологічний портрет особи злочинця», «психологічний портрет злочинця» є такими, що містять опис психологічних якостей вже встановленої особи. Натомість «психологічний профіль» (або «психологічний профіль особи невідомого злочинця») доцільно використовувати для опису ймовірних характеристик та властивостей злочинця, особа якого не встановлена [4, с. 177-176].

Л. Бегунова дотримується терміна психолого-криміналістичний портрет можливого злочинця та визначає його як опис своєрідності особистості ймовірного злочинця, з подальшим виявленням стійких зв'язків між, з одного боку, широким колом об'єктивних ознак події злочину (елементами їх криміналістичної характеристики) та, з іншого боку, ознаками, характерними для особи, винної у його скоєнні [5, с. 6].

З огляду на вищезазначене, ми вважаємо за доцільне використовувати термін «психолого-криміналістичний профіль особи невідомого злочинця», як такий, що повною мірою відображає характер інформації, із якої він складається, а саме інформації про ймовірні психологічні характеристики злочинця, а також

будь-які інші його ознаки, які можна віднести до категорії криміналістичної інформації, з огляду на те, що вона містить відомості, релевантні для цілей встановлення особистості злочинця та його розшуку.

Якщо звернутися до робіт зарубіжних науковців, то під профілюванням особи невідомого злочинця вони розуміють свідому спробу забезпечити слідчі органи специфічною інформацією щодо типу особи, яка могла вчинити конкретний злочин. Б. Тьорвей вважає, що профілювання особи невідомого злочинця є процесом виведення висновків про індивідуальні характеристики особи, відповідальної за вчинення злочину [6, с. 1]. А. Дейвіс дає наступне визначення профілюванню особи невідомого злочинця – сукупність технік, за допомогою яких отримана на місці злочину інформація використовується для того, щоб зробити висновок про мотивацію злочинця, а також для того, щоб скласти опис типу особи, яка ймовірно вчинила конкретний злочин [1, с. 173].

У криміналістиці також широко використовуються метод моделювання, а самі криміналістичні моделі поділяються на матеріальні, розумові (уявні, абстрактні), логіко-математичні (кібернетичні) та інформаційно-комп'ютерні. Профіль особи невідомого злочинця відноситься до категорії уявних криміналістичних моделей, які будуються на основі подій, об'єкта в цілому або його окремих сторін, частин та елементів, та знаходять відображення в образах з певним змістом вираженим у визначених поняттях.

Профіль особи невідомого злочинця є штучно створеною системою, яка при вивченні та практичній перевірці дає змогу одержати ймовірну інформацію про особу злочинця, яку в подальшому можна використати в пошукових, пізнавальних, ідентифікаційних цілях.

Ідея відображення особи злочинця в його поведінці визначає суть профілювання, яке полягає в складанні ймовірного описи такої особи із наступним виявленням стійких зв'язків між широким колом об'єктивних ознак події злочину (елементів їхньої криміналістичної характеристики) і ознаками, властивими особі, винній в його вчиненні [7, С. 9–10].

Загальним суб'єктом даного методу є криміналістична подія (криміналістичні характеристики злочинного діяння),

безпосереднім об'єктом – поведінковій особливості злочинця в контексті кримінальної події [7, С. 9–10].

Предметом профілювання є зміст суб'єктивної сторони злочинного діяння. В основі складання профілю особи невідомого злочинця знаходиться визначення психологічного (суб'єктивного, особистісного) значення деяких елементів криміналістичної характеристики злочину, що спирається на установлення ймовірнісних відносин між криміналістичними параметрами, що характеризують в цілому місце, час, спосіб, знаряддя, підозрюваного і потерпілого та значущі для розшуку характеристики злочинця [7, С. 9–10].

Використання методу профілювання особи невідомого злочинця виявляється найбільш ефективним при розслідуванні окремих категорій злочинів. До них відносяться вбивства, вчиненні на сексуальному підґрунті з ознаками садистського катування жертви; вбивства із посмертними коленими і різаними пораненнями; вбивства, що містять ознаки маніпуляцій злочинця із трупом жертви; безмотивні підпали; зґвалтування; тероризм; злочини, вчиненні на підґрунті релігійної або національної ворожнечі; комп'ютерні злочини.

Спільним для цих категорій злочинів є наявність прихованого мотиву, великого кола підозрюваних та відсутність фізичних слідів на місці злочину. У разі, якщо при розслідуванні таких кримінальних правопорушень традиційні методи вичерпано, єдиною можливістю розробити стратегії подальшого слідства вбачається використання профілювання, тобто проаналізувати поведінку злочинця до, під час та після скоєння злочину разом із усіма відомими даними про жертву, спосіб, місце та час скоєння злочину, підпис, результати розтину, а також показання свідків.

Українські дослідники питання розробки профілю особи невідомого злочинця виділяють сім конкретних випадків, коли застосування цього методу вбачається доцільним. А саме:

1. Злочин вчинений, злочинець не встановлений.
2. Злочин вчинений, злочинець установлений, але переховується.
3. Злочин вчинений. Злочинець установлений, затриманий, але не вступає в

контакт. Дані про його особистість обмежені (мотивація вчиненого злочину не визначена).

4. Злочин вчинений, злочинець установлений, але він мертвий (убивство, самогубство, нещасний випадок, природна смерть).

5. Злочин вчинений, але жертва невідома; розчленована; спотворена; труп відсутній.

6. Злочин вчинений, жертва жива, але відмовляється від контакту зі слідчим, не дає показання стосовно справи; не може давати показання у зв'язку з пораненням, захворюванням.

7. Злочин вчинений, але єдиний свідок відмовляється давати показання за невстановленими мотивами. [7]

Сфера застосування профілю, окреслена українськими науковцями, збігається із усталеною світовою практикою. Можна додати, що профіль часто використовується правоохоронними органами як інструмент залучення суспільства до розслідування. Адже існує ймовірність, що оголошений через засоби масової інформації профіль можуть побачити або почути особи, що безпосередньо вступають у контакт із злочинцем та можуть помітити його дивну поведінку, запідозрити його причетність до вчинення злочину, сповістити слідчих, тим самим запобігаючи новим жертвам та сприяючи більш швидкому розкриттю справи. Окрім цього, оголошення профілю особи невідомого злочинця, включаючи інформацію про типаж жертв, яких він обирає, має превентивний характер та може також врятувати життя потенційних жертв.

Завдання, на вирішення яких спрямовано створення профілю особи невідомого злочинця, є невичерпними та залежать від конкретної справи. Американський дослідник цього питання Brent Thorve виокремлює дві основні категорії завдань, вирішення яких входить до компетенції профілювання. Перша категорія – це використання профілю з метою ідентифікації та розшуку злочинця. Друга категорія – це використання профілю під час судового засідання.

Аналіз поведінкових доказів є дедуктивним підходом. Застосовуючи його профайлер досліджує та інтерпретує наявні фізичні докази, особу жертви та місце злочину.

Висновки ґрунтуються на критичному мисленні, науковому підході та законах логіки.

Вітчизняні науковці притримуються думки, що методологічну основу діяльності з розробки профілю особи невідомого злочинця становить положення про те, що елементи характеристики злочину і його механізм розглядаються як єдина система, системоутворюючим принципом якої виступає особа злочинця в її суб'єктивному відношенні до інших елементів; і, як результати поведінки особи, реалізованої в умовах вільного вибору, обумовленого системою як усвідомлюваних, так і неусвідомлюваних спонукань і спрямованого на досягнення суб'єктивно бажаної мети, – тобто вибір злочинцем предмета посягання, місця, часу, засобів, способу та інших елементів кримінального поведінкового акту не випадковий, а обумовлений індивідуальними особливостями винної особи.

Отже, такий криміналістичний метод як профілювання особи невідомого злочинця має велике практичне значення для співробітників правоохоронних органів, так як він дає можливість віднайти інформацію про злочин та розробити стратегії слідства, навіть тоді, коли традиційні методи вичерпано і здається, що кримінальне правопорушення так і залишиться нерозкритим.

Профілювання особи невідомого злочинця – це криміналістичний метод спрямований на створення профілю особи, яка ймовірніше за все могла вчинити конкретний злочин, на основі відомої інформації про злочин, з метою ідентифікації та розшуку злочинця, а також розробки стратегії його допиту. До джерел інформації про злочин, на основі якої розробляється профіль, входить: аналіз місця злочину, часу вчинення злочину, спосіб дії злочинця, його підпис, показання свідків, аналіз особи жертви (жертв). Профіль складається із наступних категорій даних: стать, віковий діапазон, родинний стан, рід занять, можливі особливості поведінки при безпосередній взаємодії з правоохоронними органами, особливості статевої поведінки, ймовірність вчинення нового злочину, імовірність вчинення подібного злочину в минулому.

Оскільки при складенні профілю особи невідомого злочинця потребується використання знань різних наук таких як психологія,

психіатрія, біхевіористика, кримінологія, криміналістика, судова медицина тощо, то у його складанні має брати участь група досвідчених фахівців, що складається як із представників правоохоронних органів, так і фахівців-психологів, судових медиків, експертів-криміналістів.

Висновки. Варто зазначити, що метод профілювання особи невідомого злочинця не застосовується окремо від інших криміналістичних методів. Скоріше він слугує допоміжним інструментом для слідчих, прокурорів, суддів для кращого розуміння інтерпретації поведінкових доказів. Отже, створення профілю невідомого злочинця як

метод практичної діяльності в роботі слідчих органів можна визнати одним з дієвих засобів. Що сприяють розкриттю неочевидних злочинів, допомагають у плануванні та теоретичному прогнозуванні, передбачені результатів розслідування і встановленні винних у вчиненні злочину осіб.

Список використаних джерел:

1. Анфиногенов А. И. Психологический портрет преступника, его разработка в процессе расследования преступления: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 1997. 28 с.
2. Гетьман Г. М. Проблеми визначення сутності психологічного профілю особи невідомого злочинця у слідчій діяльності. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 174-180.
3. Ижнина Л. П., Рязанов Д. Т. Значение криминалистических следов и психологического портрета неизвестного преступника в расследовании серийных сексуальных преступлений. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2009. № 4. С.232-236.
4. Douglas J., Burgess A. Criminal investigative analysis. Sexual homicide. FBI, NCAVC,1990. – 55 p.
5. Turvey B. Staged Crime Scenes: A Preliminary Study of 25 Cases. *Journal of Behavioral Profiling*, 2006. Pp.13-17.
6. Douglas J., Burgess A., Ressler R. Crime scene and profile characteristics of organized and disorganized murderers. FBI LIB,1985. p.18-25,54. 62 p.
7. Lane B., Gregg W. The new encyclopedia of serial killers. L.,1996. 456 p.

References:

1. Anfinogenov A. I. (1997). Psihologicheskiy portret prestupnika, ego razrabotka v protsesse rassledovaniya prestupleniya. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian]
2. Getman G. M. (2017). Problemi viznachennya sutnosti psihologichnogo profilyu osobi nevidomogo zlochintsiya u slidchiy diyalnosti. *Problemi zakonnosti – Problems of legality*, 136, 174-180 [in Ukrainian]
3. Izhnina L. P., Ryazanov D. T. (2009). Znachenie kriminalisticheskikh sledov i psihologicheskogo portreta neizvestnogo prestupnika v rassledovanii seriynykh seksualnykh prestupleniy. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo – Bulletin of Nizhny Novgorod University. N. I. Lobachevsky*. 4, 232-236 [in Russian]
4. Douglas J., Burgess A. (1990). Criminal investigative analysis. Sexual homicide. FBI, NCAVC. 55 p.
5. Turvey B. (2006). Staged Crime Scenes: A Preliminary Study of 25 Cases. *Journal of Behavioral Profiling*. Pp.13-17.
6. Douglas J., Burgess A., Ressler R. (1985). Crime scene and profile characteristics of organized and disorganized murderers. FBI LIB,18-25,54. 62 p.
7. Lane B., Gregg W. (1996). The new encyclopedia of serial killers. L., 456.